

Sözə, bədii mətnlərə tarixin bütün dönəmlərində ehtiyac olub. Söz – zamanın biləyindən yarısan, onun nəbzini yoxlayan bir təbib olub həmişə. Gərdirsin əli hər yerdən üzüləndə dünya, qələmin gücünə, bədii sözə söykənib. Bunu zaman-zaman sınaqlardan keçən ədəbiyyatımız da təsdiqləyir. Təəssüf ki, yazılan gözəl əsərlərlə yanaşı, bu günün mənzərəsi fonunda yaşanan xaotik bir söz bumuna da şahid oluruq. Bu, əsl sözə qiymət verən oxucularda bir xəyal qırıqlığı yaradır. Ədəbi mühitdə yaşananlar, məsələn, yaşından, təcrübəsindən, istedadından asılı olmayaraq, romançılığa aludə olmağın bu gün bir dəb halını alması, nəticədə sözün urvatdan düşməsi ədəbiyyatsevərləri məyus edir. Belədə yazarlarımızın tarixin dolanbaclarından keçib gəlmiş əsərlərinə bir daha üz tutmağa dərin ehtiyac duyulur. Bu baxımdan, dəyərli ədəbi nümunələrdən örnəklər verməyi planlaşdırmışıq. Beləliklə, Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Seyid Hüseyn Sadiqin (1887-1937) "Ağ at və ağ çuxa" hekayəsi ilə missiyamızı davam etdiririk.

Ağ at ilə ağ çuxanın əhvalatı xəyali bir masaldır. Bəlkə, masal surətində bir həqiqətdir və ya həqiqət şəklində bir xəyaldır. Mən bunu təhlil etməyəcəyəm, yalnız olduğu kimi söyləyib keçəcəyəm.

Bakı xanı Hüseynqulu xanın qayət gözəl və dilbər bir qızı var idi. Onun adı Mahnigar idi.

Ömrünün bahar çağında olan Mahnigar olduqca cəsur, qəhrəman bir qız idi. O, at minməkdən, qılınca oynatmaqdan, tufəng atıb nişan vurmaqdan pək xoşlanar, bu sifətləri haiz olan gəncləri sevər, özü də bu xüsusda hər zaman mümarisə edərdi.

Mahnigar hər il Novruz bayramında atası Hüseynqulu xanın rəiyyət və bəylərindən hankı biri Təmənisi düzənliyində at qovmaqda və cıdır oynamaqda birinciliyi qazansaydı, ona öz əlilə işləmiş bir hədiyyə verərdi.

Mahnigarın özünü bir Ağ atı var idi. Bu atı "Uzun ate" türkmənləri Hüseynqulu xana peşkəş gətirmiş, Hüseynqulu xan da onu Mahnigara bağışlamış imiş. Ara-sıra Mahnigar oğlan paltarında Ağ atı minər və şəhərin ərafında sürərmiş.

Rəvayət edirlər ki, Ağ atın yeminə, suyuna Mahnigar özü nəzarət edərmiş. Bu at o qədər harın imiş ki, nöqərlərdən kimsə ona yaxın dura bilməz imiş. Bir neçə nöqərin başını təpiyi ilə əzdiyi hər kəsə məruf imiş.

Mahnigarı bir çox yerdən istəyirdilər. Şəki xanı, Gəncə xanı, Qarabağ və Şamaxı xanı öz oğlanları üçün Hüseynqulu xana dəfələrlə ilə elçilər göndərmişdilər.

Bununla bərabər Mahnigarın dəstizdovacını bir çox bəyzadələr də istəyirdilər. Mahnigar bu barədə kimsəyə qəti bir cavab verməz idi.

Günlərin bir günü Mahnigar öz əlilə qayət zərif ipəklə qarışıq bir ağ şal toxuyur, yenə öz əlilə, əllərinə yaqışar bir zərafətlə ondan bir çuxa tikiyor. Bu çuxanın bütün sirmaları və ilməkləri həp qızıldan olur.

Mahnigar bütün kəndisinə xastkar olan bəyzadələr və xanzadələrə elan ediyor ki, o yalnız o igidi sevə biləcəkdir ki, bu ağ çuxa onun əyninə gəlsin və Ağ atı da minib sürə bilsin.

Mahnigarın bu elanı əski masallarda olan kimi bir şey idi. Hər yerdə ağ çuxa ilə Ağ atın söhbəti idi. Nəinki yalnız xanzadə və bəyzadələr, hətta rəiyyətlərin də igid və qoçaq oğlanları ağ çuxanın xəyali ilə yaşayırdılar.

Ağ çuxanın tərifi yalnız Azərbaycanda deyil, bir az zaman içərisində Gürcüstan və İranda da söylənməyə başladı.

Ağ at və ağ çuxa

Hər kəs ağ çuxa barəsində bir söz söyləyirdi. Deyirdilər ki, ağ çuxanı Mahnigar Novruz bayramı at oynatmasında birinciliyi qazanan miniciyə hədiyyə olaraq bağışlayacaqdır. Əksərən xalqın sədası haqqın nidası olur. Cəmətin söylədiyi həqiqət olaraq meydana çıxır. Ağ çuxa barəsində söylənən söz doğru oldu. Mahnigarın carçıları Novruz bayramına bir həftə qalmış bütün ərəf və əknafa elan etdilər ki, ağ çuxanı at qovmaqda birinciliyi qazanan igid geyəcəkdir.

Novruz bayramı günü Günəş öz zərrin şüası ilə Təmənisi düzənliyini işıqlandırmış, bütün ətraf kəndlərdən arvad, kişi, böyük, kiçik axın-axın oraya toplanmaqda idi: hər ilki kimi burada Hüseynqulu xanın hüsurunda "keçdi-keçdi" olacaq pəhləvanlar qurşaq tutub gülüşəcəklərdir.

Xan taxtadan yapılmış bir sandalya üzərində xalça salıb əyləmiş, ətrafını da ağsaqqallar və kəndudalar almış, qoçaq oğlanlar, xanzadə və bəyzadələr də qızıl və gümüş vəznəli çuxalar ilə at çapmaq vaxtının hulu-lunu kəməli-səbirsizliklə gözləyirdilər.

Pəhləvanlar gülüşdikdən, qoçlar döyüşdükdən sonra, sıra at çapanlara gəldi. Carçı yenə uca səslə həzərətə elan etdi ki, Mahnigarın bu il hədiyyəsi məruf ağ çuxadır. Hər kəs buradan gedib Şaqan qalasının başına dolanaraq qayıdırsa, birinci olaraq şəhərin sağ qapısından içəri girərsə, Mahnigar ağ çuxanı ona bağışlayacaqdır.

Atlar dördəyək Şaqan qalasına tərəf çapı-yordular. Hər kəs o birisini keçməyə çalışı-yordu. Birdən şəhər tərəfindən bir toz qalxdı. Bu, ilk əvvəl kimsənin nəzarətini cəlb etməyirdi. Fəqət sonra hər kəs o tərəfə baxmağa başladı. Bu gələn bir süvari idi. Özü də qayət sürətlə gəlirdi. Yaxınlaşdıqda, bunun Aslan adlı bir dəliqanlı olduğu anlaşıldı.

Aslan, xanın adamlarından idi. Hər kəsi bir heyrət götürdü. Çünki Aslan, Mahnigarın Ağ atını minmişdi. Xalqdan böyük bir səs və vəlvələ qalxdı. Hər kəs buna bir cür mənə veriyordu. Kimisi deyirdi ki, Aslan Ağ atı tövlədən bir kəsə xəbər edib bildirmədən almışdır. Kimisi də deyirdi ki, Mahnigar özü Ağ atı Aslana vermişdir. Hər nə isə, Aslan yıldırım kimi tamaşaçıların qarşısından ötüb-keçdi.

Ağ at əsəbi bir şir kimi yüyənini ceynəyirdi. Şaqan qalasını dönüb qayıtmaq istəyən minicilərə tərəf yönəldi.

Tamaşaçılar Ağ atı əvvəlki atlıların arxasınca gələn görürdülər. Təmənisi keçib Keşlənin yanında Ağ at o birisilərlə bərabər gedi-yordu. Ağ at şəhərin birinci sən-gərinə çatdıqda otakilər bir çağırım geridə idilər. Birinci olaraq hər kəsdən əvvəl şəhərə Ağ at daxil olmuşdu.

Şəhərdə hər kəs Aslanın ağ çuxanı geyəcəyini söylüyordu. Halbuki bu əhvalatdan bir gün keçmiş, Aslan ağ çuxanı almaq üçün Mahnigarın hüsuruna çıxmamışdı. Bunun özü də hər kəsi heyrətə salmışdı. Mahnigar da bundan maraqlanmışdı.

Böyle danışrlar ki, bir gecə Mahnigar Aslanı yanına çağırıb ondan bu barədə soruşmuşdu. Mahnigar demişdi: "Nə üçün sən hədiyyəni almayırsan?"

Aslan başını aşağı salıb cavab verməmişdi. Sonra Mahnigarın əmri üzərinə demişdi: - Siz ancaq ağ çuxanı geyəcəkdir igidi sevə biləcəyinizi elan etmiş idiniz. Sonra bildirdiniz ki, kimin atı birinciliyi qazanarsa, ağ çuxanı ona verəcəksiniz. Bu "keçdi-keçdidə" birinciliyi Ağ at qazandı, o da sizin atınızdır.

Mahnigar Aslana ikinci bir sual da vermişdi. O soruşmuşdu ki, "niyə sən mənədən iznsiz Ağ atı tövlədən çıxarıb mindin?".

Bu suala Aslan belə cavab vermişdi: "Mən ağ çuxanı kimsənin əynində görməmək üçün bunu yaptım". "Neçin?" - sualına: "Mahnigarın bir kəsi sevdiyini istəməyirdim!" - demişdi.

Mahnigar ağ çuxanı Aslana bağışlamışdı. Əlavə olaraq Ağ atı da ona vermişdi.

Ruslar Bakıya gəldikdə Hüseynqulu xan təslim olmaq istəmişdi. Ona görə də şəhərin qoşa qapısından çıxıb Sisianovu istiqbala getmiş, şəhərin açarlarını ona təqdim etmişdi. Buna Mahnigar razı deyildi. O, xəbər göndərrib gecə ikən Aslanı çağırmış, nə xüsusda isə xəlvətcə onunla uzun-uzadı söhbət etmişdi. Böylə deyirlər ki, guya Sisianovu qəflətən güllə ilə vurub öldürən Aslan olmuşdur.

Ruslar ikinci kərə Bakıya ordu göndərdilər. Hüseynqulu xan şəhəri buraxıb Keşləyə çəkildi. Mahnigar özünün sevdiyi sarayı buraxmadı, o, orada qaldı.

Rus əsgərləri sarayı işğal edib, Mahnigarın yaşadığı otağın ətrafına mühafizlər qoydular.

Xanın təkrar şəhərə hücum edəcəyi gözləni-yordu. Hər gün İrandan və ətraf kəndlərdən qüvvələr toplanmış, haqqında şəhərdə müxtəlif şayiələr dövrən ediyordu. Ruslar gecələr şəhərin qapılarını bağlayıb, küçələrdə qarovul qoyurdular. Halbuki xan Keşlədən də yığışib İrana qaçmışdı.

Bir gecə şəhərdə böyük bir həyəcan qalxdı; bütün yatmışlar uyqudan oyan-dılar. Hər yerdən güllə səsi eşidili-yordu. Xanın adamlarının şəhərə, rus əsgərlərinə şəbxun vurduqları zənn edili-yordu. Həqiqət halda isə böylə deyildi. Bu atışmanın, bu gurultunun səbəbi Aslan idi. Aslan gecə ikən Mahnigarı əsarətdən qurtarmaq üçün təkbaşına şəhərə hücum etmişdi. Aslanın köməyi onun altındakı Ağ atı və əynindəki ağ çuxası idi. Aslan sarayın gün-cəxan tərəfindən həyəətə aşaraq, Mahnigarın saxlandığı otağa tərəf getmiş, mühafizləri olan bir neçə qazağı yerə sərərək, içəri daxil olmuş, Mahnigarı alaraq dışarı çıxmış, Ağ atın tərkinə alaraq onu şəhərdən çıxarmaq üçün rus əsgərləri ilə çarpışmaqda idi. Ağ at şəhərin bürcünü aşmaqla onları rusların əlindən qurtarmışdı. Lakin ruslar onları tutmaq üçün ayağa qalxmış, hep onları təqib ediyordular.

Günəş Xəzər dənizində yenidən çıxmışdı. Ağ at rusların mühasirəsindən çıxmağa çalışmışdı. Uzun qala düzənliyini keçib Kune sağı qayalıqna tərəf istəb ediyordu. Kunə sağı uçurumunu aşıb Təmənisi düzənliyində yıldırım sürətlə irəliləməkdə idi. Ruslar, rus qazaqlarının hep təqibi davam ediyordu.

Ağ at Aslan ilə Mahnigarı Buzovna kəndinə qədər gətirdi. Ruslar hər tərəfdən kəndi əhatə etmişdilər. Ağ atın artıq gedəcək yolu qalmamışdı. İrəlində dəniz var idi. Ağ at dəniz qırağında qayalar üstündə dayanıb Aslanın əmrini gözləyirdi. Onların başqa çarələri qalmamışdı. Aslan qayıdib Mahnigara baxdı. Bu zaman hər ikisinin gözündən bir atəş parladı. Rus qazaqları ilə onların arasında öylə bir fasilə qalmamışdı. Onlara təslim olub əsir düşmək təklif edili-yordu. Ağ atın qaçacaq yolu yalnız Quzğun dəniz idi. Dənizin ağ və munis suları onları özünə tərəf çağırırdı. Aslan Mahnigarın əlindən tutdu, O da qolunu Aslanın boynuna saldı. Böyləliklə hər ikisi Ağ ata dənizə tərəf atılmağa əmr verdilər. Artıq Quzğun dəniz onları öz müşfiq ağuşuna çəkmiş idi.

Şimdi həmin vaqədən bir əsrəndən artıq bir zamandır ki, keçibdir. Buzovnada dəniz kənarında həmin Ağ atın dənizə atıldığı yer indi də mövcuddur. Xalq o yeri bilir. Əbədi olaraq o yerin adı qalmaq üçün orada mövcud qayalardan birinə "Aslan qayası", birisinə də Mahnigarın adından məhruf olaraq "Muynigar" qayası deyirlər. Biz də bu hekayəmiz ilə bu iki qeyri təsdiq elədik.